De welwillende wereldspeler

De welwillende wereldspeler. Europa en het spel der grootmachten is een uitgave in de reeks *Cahiers Karel Poma-lezingen*. In deze reeks worden de teksten gepubliceerd van de voordrachten gehouden in het kader van de jaarlijkse Karel Poma-lezing. De reeks wordt gepubliceerd door het Humanistisch Verbond, in samenwerking met de organiserende verenigingen en (vanaf 2024) Uitgeverij Borgerhoff & Lamberigts.

De Karel Poma-lezing is een initiatief van een vijftiental verenigingen van diverse achtergrond, die zich alle verbonden weten met de persoon van en de waarden gehuldigd door Karel Poma. De lezingen zijn een eerbetoon aan de humanist Karel Poma en aan de liberale waarden van de Verlichting. Iedere lezing focust op een of meerdere (aspecten van de) thema's die een belangrijke rol speelden in leven en werk van Poma. De diversiteit van de organiserende verenigingen illustreert het universele belang van de humanistische waarden die de leidraad vormen van Poma's leven en werk.

De welwillende wereldspeler. Europa en het spel der grootmachten is een uitgave ter gelegenheid van de Karel Poma-lezing 2026. De lezing werd gegeven door **Sven Biscop** op 16 november 2026, in de AthenA-zaal van het GO! Koninklijk Atheneum Antwerpen.

Sven Biscop

De welwillende wereldspeler

Europa en het spel der grootmachten

Uitgave ter gelegenheid van de Karel Poma-lezing 2026

Biografie

'Even the idlest professor may say something of value on a topic which has been his main means of livelihood for a long period of time.'

Sir Charles Webster [1]

Wanneer Sven niet schrijft, dan leest hij. Prof. dr. Sven Biscop (Willebroek, 1976) studeerde Latijn-moderne talen aan het Koninklijk Atheneum Pitzemburg in Mechelen en nadien politieke wetenschappen (optie bestuurswetenschappen) aan de Universiteit Gent, waar hij aansluitend zijn doctoraat behaalde en vandaag hoofddocent is. Hij doceert er over strategie en grootmachtenpolitiek en over het Belgisch buitenlands en defensiebeleid.

Daarnaast is hij onderzoeksdirecteur aan het Egmont – Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen in Brussel, de denktank verbonden aan de FOD Buitenlandse Zaken. Hij spreekt ook regelmatig aan de Koninklijke Militaire School en aan de Volksuniversiteit van China in Beijing, waaraan hij verbonden is als *senior research fellow*. Sven is lid van de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen en erelid van het Europees Veiligheids- en Defensiecollege. Hij werd geëerd met het kruis van Commandeur in de Kroonorde en met het *Grosses Ehrenzeichen für Verdienste um die Republik Österreich*. Samen met zijn Taiwanees-Belgische man Aberu woont Sven in Sint-Gillis in Brussel, omringd door militaire parafernalia (van Sven), videogames (van Aberu) en boeken (van beiden). Helaas reizen ze te vaak om een kat te houden.

Woord vooraf

Karel Poma (1920-2014) was een veelzijdig man. Uitgesproken liberaal en overtuigd vrijzinnig, humanist, vrijmetselaar, maar ook wetenschapper, auteur, politicus en weerstander. In 1974 werd hij de eerste staatssecretaris met de portefeuille van Leefmilieu, in 1981 de eerste Vlaamse Gemeenschapsminister bevoegd voor Cultuur. Zowel voor als achter de schermen van de politiek liet Karel Poma een blijvende indruk na.

Als dankbaar eerbetoon aan leven en werk van deze grote humanist en met de bedoeling om via de figuur van Karel Poma de liberale waarden van de Verlichting te vieren, werd in 2017 besloten een jaarlijkse Karel Poma-lezing te organiseren, met telkens een eminente spreker die een actuele invulling geeft aan de Verlichtingswaarden die Karel zo dierbaar waren. De lezingenreeks wordt georganiseerd door een vijftiental verenigingen van diverse achtergrond, die zich alle verbonden weten met de persoon van en de waarden gehuldigd door Karel Poma. De lezingen zijn een eerbetoon aan de humanist Karel Poma en aan de liberale waarden van de Verlichting. Iedere lezing focust op een of meerdere (aspecten van de) thema's die een belangrijke rol speelden in leven en werk van Poma. De diversiteit van de organiserende verenigingen illustreert het universele belang van de humanistische waarden die de leidraad vormen van Poma's leven en werk.

De eerste en meteen erg succesvolle lezing vond plaats op 18 oktober 2017 in het Elzenveld te Antwerpen, met als keynotespreker **Karel De Gucht**. Met *De verduistering* als omineuze titel van zijn lezing waarschuwde De Gucht voor verontrustende tendenzen van anti-Verlichting in de nationale en internationale politiek. Voorafgaand aan de lezing stelde historicus Jimmy Koppen zijn biografisch essay *Karel Poma. Vrijzinnig en liberaal* voor, een uitgave van het Humanistisch Verbond, in samenwerking met CAVA, het Liberaal Archief en Uitgeverij ASP (*).

De tweede Karel Poma-lezing vond plaats op 11 september 2018 en werd uitgesproken door de betreurde **Caroline Pauwels**, toenmalig rector van de Vrije Universiteit

Brussel. In haar bijzonder gesmaakte betoog *Verlichting als levenskunst* sloot rector Pauwels aan bij de Verlichtingstraditie die Karel Poma zo dierbaar was en die ook vandaag de beste basis vormt om duurzaam het hoofd te bieden aan existentiële onzekerheden en maatschappelijke uitdagingen. In een samenleving die steeds diverser wordt, moeten we ook op een andere manier over Verlichting kunnen praten. Verlichting is geen relict uit voorbije tijden, maar een moderne manier van in het leven staan. Ze is geen (loutere) vorm van erfgoed, maar een dynamisch en open project, waaraan iedereen kan deelnemen en waaraan we samen vormgeven.

De derde Karel Poma-lezing werd op 14 oktober 2019 verzorgd door voormalig journalist en succesvol auteur **Johan Op de Beeck**. In *Vrijheid van meningsuiting. Kerngedachte van de Verlichting* verwoordde Op de Beeck op kernachtige en snedige wijze zijn visie op wat volgens hem dé basisgarantie is van het democratische samenleven – een visie die hij eerder uitgebreid uiteenzette in zijn boek *De bedreigde vrijheid. Uw vrije meningsuiting in gevaar?* (Horizon, 2017).

De vierde lezing heeft even op zich laten wachten: een virus gooide immers stevig wat roet in het eten. Omdat de organisatoren weinig heil zagen in een online alternatief, werd beslist om te wachten tot de situatie het weer toeliet om de herinnering aan Karel Poma écht te kunnen vieren, met alles erop en eraan. Op 21 maart, de symbolische eerste lentedag van 2022, hield **Jan baron Raes**, algemeen directeur Opera Ballet Vlaanderen en voorzitter Festival van Vlaanderen Brussel Internationaal, een bezield én persoonlijk pleidooi voor een herwaardering van kunst en cultuur, als intrinsiek waardevolle hefbomen voor het creëren van een humane, betekenisvolle en waarlijk verlichte samenleving.

De vijfde lezing vond plaats op 23 maart 2023, net zoals de vierde editie in de mooie AthenA-zaal van het GO! Koninklijk Atheneum Antwerpen. Keynotespreker was de wereldvermaarde dendrochronologe **Valerie Trouet**, professor aan de University of Arizona in de VS en in januari 2023 benoemd tot wetenschappelijk directeur van het nieuw opgerichte Belgisch Klimaatcentrum. In haar lezing verduidelijkte prof. Trouet aan de hand van wereldwijde voorbeelden hoe eeuwen aan jaarringgegevens ons begrip verbeterd hebben van de interacties tussen het klimaatsysteem, ecosystemen, en menselijke systemen.

De zesde lezing vond plaats op 22 april 2024, opnieuw in de AthenA-zaal van het het GO! Koninklijk Atheneum Antwerpen. Keynotespreker was filosofe, auteur en columniste **Alicja Gescinska**. Haar lezing focuste op verontrustende mondiale politieke ontwikkelingen die ook in Europa en zelfs in onze contreien hoe langer hoe langer hoe meer weerklank vinden. In haar lezing met als titel *De illiberale verleiding: over de uitholling van de democratische rechtsstaat*, stelde zij een aantal pertinente vragen, zoals: Waarom keren mensen zich af van de liberale democratie? Welke psychologische, ideologische en politieke mechanismen wakkeren het vuur van de illiberale verleiding aan?

De zevende lezing vond plaats op dezelfde locatie, op 13 oktober 2025. Keynotespreker **Koen Schoors**, hoogleraar economie UGent, gaf in *Alles wordt anders. En ook beter?* een geactualiseerde versie van de indrukwekkende toekomstvisie beschreven in zijn succesvolle boek *Alles wordt anders* (Borgerhoff & Lamberigts, 2024). Het is een visie van realisme – alleen pessimisten zullen het optimisme noemen. Onze economie en onze energiewinning zullen regionaler en duurzamer worden, we stappen af van globalisering en kortetermijnpolitiek. Onze industrie zal 100% circulair worden, waarbij al het afval als grondstof zal worden gebruikt. De wereldbevolking zal bijna overal flink dalen. Menselijke arbeid zal schaarser worden en daarom waardevoller. We krijgen allen meer vrije tijd. Bovendien zal artificiële intelligentie ons leven veel gemakkelijker en efficiënter maken. De grote uitdagingen (de klimaatopwarming, veroudering, oorlogen, migratie…) zullen we kunnen oplossen door een combinatie van technologie en een verandering van ons gedrag.

Vooraleer we u in deze publicatie laten kennismaken met de boeiende inzichten van professor **Sven Biscop**, geven we zoals steeds graag nog even het woord aan Karel Poma zelf, met een sprekend citaat uit zijn aanvaardingsrede als laureaat van de Prijs Vrijzinnig Humanisme (2009) dat zijn persoonlijkheid en zijn vrijzinnige en liberale overtuiging perfect weergeeft:

‘Een vrijzinnige is, zoals het woord het aantoont, iemand die vrij is in het geven van een zin aan zijn leven, hij is zingever van zijn leven. Hij moet uitgaan van een vrije keuze en kan geen dogma’s aanvaarden. Vrijzinnigheid is dus geen synoniem van atheïsme. Het humanisme in zijn moderne betekenis verschilt zeer weinig van

vrijzinnigheid, het steunt niet op een godsdienst maar op het Vrij Onderzoek en onderschrijft de waarden van de Verlichting.

Uit de tegenslagen moeten wij leren wat er verkeerd is gelopen, opdat wij in de toekomst niet meer dezelfde fouten zouden maken. Wij mogen ons niet laten meeslepen door een of andere vorm van ontgoocheling, van pessimisme, en weigeren rekening te houden met de lessen van de geschiedenis. Dat onderstreept het belang van de geschiedenis, door sommigen nochtans ten onrechte verguisd. Want belangrijker dan de gebeurtenissen, waarover de geschiedenis gaat, zijn de ideeën.

Als vrijzinnig humanist ben ik een optimist, en denk ik dat iedereen die de Verlichting en het vrijzinnig humanisme genegen is, een optimist in wezen is. Wie gelooft in de perfectibiliteit van de mens getuigt van optimisme.'

(uit de *Laudatiobrochure Prijs Vrijzinnig Humanisme 2009*. Uitgereikt aan Karel baron Poma op zondag 21 juni 2009. Antwerpen, HVV, 2009, p. 9)

Peter Poma en Gert De Nutte
in naam van het organiserend comité van de Karel Poma-lezingen

Inleiding: een land als (g)een ander

'If Allies are to act in concert only when their views are identical, alliances have no meaning.'

Sir Anthony Eden [2]

De Verenigde Staten zijn een normaal land geworden. Helaas is dat slecht nieuws. Wij, Europa, hadden immers een abnormale relatie met de VS. Of, zoals de Britten het graag zeggen, 'a special relationship'. We zijn sinds de Tweede Wereldoorlog politieke en economische partners en militaire bondgenoten. Tegelijk zijn we altijd concurrenten gebleven. Iedereen concurreert immers met iedereen, ook binnen de NAVO en de Europese Unie: om exportmarkten, investeringen, toegang tot grondstoffen en politieke invloed. Maar er was een zeer duidelijke verstandhouding met de VS: die concurrentie speelde zich altijd af binnen de grenzen van het recht. Bovenal, als het erop aankwam, zouden Europa en Amerika altijd aan dezelfde kant staan. Wij zouden nooit rivalen worden, zoals vele andere staten dat wel zijn. Staten die de concurrentie vervalsen en vaak zelfs elkaars soevereiniteit rechtstreeks ondermijnen via subversieve 'hybride' acties, zoals desinformatie en sabotage.

En toen kwam de tweede Trump-administratie en die deed, en doet, precies dat. Donald J. Trump hanteert illegale handelstarieven: zijn eigen hooggerechtshof zegt het – wat hem niet belet ermee door te gaan. Hij claimt zelfs ons grondgebied: Groenland. En hij mengt zich in onze binnenlandse politiek om actief de EU tegen te werken en extreemrechts te promoten. Het programma staat zwart op wit in de nationale veiligheidsstrategie die het Witte Huis uitbracht in december 2025. [3] De Europese beschaving riskeert uitgewist te worden, heet het daar – door het beleid van de EU. Dus zullen de VS binnen de Europese landen het verzet cultiveren. En wie is het verzet? 'Patriottische Europese partijen': code voor de fascisten en racisten van extreemrechts. Bijzonder absurd allemaal, maar ook bijzonder gevaarlijk voor onze democratie. Want het blijft niet bij woorden: als de Amerikaanse ambassadeur

in België doelbewust incidenten uitlokt om de democratische partijen te verdelen en extreemrechts naar de mond te praten, brengt hij exact deze strategie in praktijk.

Het wordt echter nog bedreigender. Deze Amerikaanse regering staat immers ook niet aan onze kant in de grootmachtenpolitiek. Trump staat eerder dichter bij Vladimir Poetin en Xi Jinping dan bij de Europese leiders. Zo minachtend hij ons behandelt, zo respectvol gaat hij (doorgaans) om met Rusland en China (en bij wijlen zelfs Noord-Korea). Trump ziet Europa simpelweg niet als een relevante wereldspeler; onze rol is om Washington te volgen en voor dat voorrecht mogen we nog betalen ook. Met Moskou en Beijing daarentegen lijkt Trumps intuïtie te zijn om een groots akkoord te onderhandelen. Dat is niet negatief an sich: het is beter dat de andere grootmachten een modus vivendi vinden dan dat ze op ramkoers zitten. Maar het is ook niet per se positief, omdat Trump bereid lijkt om veel te grote toegevingen te doen om een akkoord te bereiken, zonder rekening te houden met de Europese belangen. Trumps toegevingen kunnen dus ten koste gaan van onze welvaart en veiligheid.

De conclusie is duidelijk: Amerika is niet langer de welwillende wereldspeler die altijd aan onze kant stond. Het is nu een land als een ander. Afhankelijk van het dossier en van wie er aan de macht is, zal het een bondgenoot zijn, een concurrent, of een rivaal. Als dat het Amerikaans belang dient, kunnen de VS net zo goed met andere machten in zee gaan als met ons. Dit is een breuk in de trans-Atlantische relatie: voor het eerst sinds 1945 zien de VS Europa als een tegenstrever. Maar het gaat verder: dit is ook een structurele verandering. Want zelfs al zou Trump opgevolgd worden door een president die zeer Europeesgezind is: diens opvolger kan dan weer alles omgooien. Vanaf nu hangt het ervan af wie de presidentsverkiezingen wint of Amerika een trouwe bondgenoot is of niet. Dat was voor Trump II nooit het geval. Wie er ook in het Witte Huis zetelde, aan de NAVO werd nooit getwijfeld. Vanaf nu is dat anders.

En tegelijk zijn de VS voor Europa natuurlijk géén land als een ander. In de eerste plaats omwille van de omvang van de economische relatie: in 2025 was de wederzijdse handelsrelatie in goederen en diensten goed voor € 1,8 biljoen. Dat is meer dan de EU-China- en VS-China-handelsrelatie samen. De cumulatieve waarde van alle wederzijdse investeringen bedraagt bijna € 5 biljoen: vijftien keer meer

dan tussen de EU en China. Het enorme gewicht van deze economische relatie is een stevig anker, zodat Europa en Amerika niet gauw van elkaar zullen afdrijven, ondanks de turbulentie die Trump veroorzaakt. In de tweede plaats hebben we in de NAVO een permanente militaire alliantie met de VS. Tot nu toe zijn onze eigen strijdkrachten niet in staat om alle capaciteiten die Amerika ter beschikking stelt zelf in plaats te stellen – maar aan die beschikbaarheid dreigt snel een einde te komen. Ook hier tekent zich een structurele verandering af. Ten slotte is de trans-Atlantische relatie een waardengemeenschap – of wás dat, want de waarden van de MAGA-beweging zijn radicaal tegenovergesteld aan de waarden waarop onze samenleving alsook de EU gebouwd zijn. De Amerikaanse democratie is bedreigd, net als de onze, en de antidemocratische krachten aan beide kanten van de Atlantische Oceaan laven zich aan elkaar.

Dit alles pleit voor een genuanceerde houding, tegenover de VS, maar ook tegenover de andere grootmachten. Het is eigenlijk zonde dat Europa zoveel tijd en energie moet verspillen aan Trump, maar doen alsof het allemaal vanzelf wel goed komt is al lang geen optie meer. We zijn terecht kritisch voor de VS, soms meer dan voor andere spelers. Maar eigenlijk is dat normaal: van zijn vrienden mag men iets verwachten en dus is men kritisch als ze teleurstellen; van zijn vijanden verwacht men sowieso niks. We moeten zeker niet anti-Amerikaans worden, maar ook niet anti-Chinees en zelfs niet anti-Russisch. Ik kan voor- of tegenstander zijn van welbepaalde regeringen, maar ik ben niet voor of tegen eender welke staat of bevolking an sich; ik ben wel resoluut pro-Europees en pro-EU. Europa moet dan ook niet alleen zijn relatie met de VS en de andere grootmachten herzien; het moet ook zijn eigen rol evalueren. Wij zijn geneigd onszelf als welwillende wereldspeler te zien. Maar buiten Europa worden we vaak beschouwd als veel te sterk op ons eigenbelang gericht om echt welwillend te zijn, en veel te zwak om een wereldspeler te zijn.

Wie *willen* we eigenlijk zijn? Wie *moeten* we zijn? In dit essay geef ik mijn persoonlijk, normatief antwoord op deze vragen, als academicus die sinds vijfentwintig jaar in de 'Brusselse bubbel' mag rondlopen, tussen de Belgische, NAVO- en Europese instellingen, met het Egmont Instituut en de Universiteit Gent als thuisbasis. Ik reik een aantal ideeën aan die hopelijk nog meer ideeën genereren: dat is de rol die een 'think-tanker' in de besluitvorming kan spelen.

Wereldspeler en wereldmacht

'Churchill likes his glass of brandy and Stalin occasionally shoots his friends, for such are the habits of the great.'

Arthur Koestler [4]

Europa moet 'groot' willen zijn – maar op onze eigen manier. Het uitwerken van een strategie begint met het antwoord op deze vraag: welke rol wil ik spelen op het wereldtoneel? Strategie betekent doelstellingen, instrumenten en middelen: wat wil ik bereiken, hoe ga ik dat doen en hoeveel wil ik daarin investeren? In de wereldpolitiek gaat het om 'grand strategy', [5] om het ultieme doel: overleven. Overleven van onze persoonlijke veiligheid, van ons grondgebied, van onze staatsinstellingen én van de samenlevingsvorm die wij opgebouwd hebben. Als dat ultieme doel op het spel staat, worden desnoods alle middelen gemobiliseerd voor het ultieme instrument: oorlog. Strategie draait dus in se om het eigenbelang: het doel is om onze samenleving, gesteund op onze waarden, voor onszelf te verzekeren. Tussenkomen om de samenleving en staatsvorm van andere landen te wijzigen kan een instrument zijn, maar is geen doel op zich. [6]

Dat is echter niet het instrument dat Europa verkiest. Europa is effectief een welwillende wereldspeler, in de mate dat ons uitgangspunt is dat we onze belangen proberen te verdedigen zonder de belangen van de ander te schaden en dat we steeds zoeken naar samenvallende belangen. Deze aanpak hangt uiteraard samen met onze democratische waarden, maar ook met ons vitaal belang: toegang. Europa is een exporteconomie en bezit haast geen natuurlijke grondstoffen. Daarom hebben we toegang nodig: tot afzetmarkten en grondstoffenvoorraden in andere werelddelen. Dat vereist een internationaal juridisch kader dat alle landen toelaat om vrij te interageren met alle andere landen, naar eigen voorkeur en volgens dezelfde regels.

Regels zijn ook belangrijk om oorlog te voorkomen. Spanningen zijn inherent aan de wereldpolitiek. De structuur van de wereldpolitiek is multipolair: er zijn steeds meerdere polen of grootmachten. Dreigt één grootmacht zo sterk te worden dat hij de anderen kan overheersen, dan zullen de anderen zich tegen hem verbinden

en dat beletten. Zo wordt doorheen de geschiedenis de multipolariteit telkens weer hersteld, soms door onderhandelingen, al te vaak door oorlog. Na de Eerste Wereldoorlog werd voor het eerst geprobeerd om deze multipolaire spanningen beheersbaar te houden door een multilaterale rechtsorde te creëren: de Volkerenbond – maar tevergeefs. Sinds de Tweede Wereldoorlog proberen we dit opnieuw via het Handvest van de Verenigde Naties en de verschillende internationale organisaties, van de VN zelf tot de Wereldhandelsorganisatie en vele andere. De sterkte van deze op regels gebaseerde wereldorde is dat de landen zich vrijwillig inpassen, omdat ze oordelen dat ze zo hun belangen eenvoudiger en goedkoper kunnen vrijwaren. Die consensus behoeden en verdiepen: dat moet de rol van Europa op het wereldtoneel zijn, als de verbindende wereldspeler. Onder het motto: de boel bij elkaar houden.

De bestaande wereldorde staat helaas onder zware druk, omdat een aantal sleutelspelers de consensus doorbroken heeft. Rusland streeft het tegengestelde doel van verbinding na: een exclusieve invloedssfeer op het gebied van de voormalige Sovjet-Unie, waarbinnen het zijn wil oplegt aan de kleinere landen en de andere grootmachten buitenhoudt, desnoods met geweld – zie de oorlog tegen Oekraïne. Onder Trump zijn ook de VS deze weg ingeslagen en hebben ze de Monroe Doctrine herbevestigd die Noord- en Zuid-Amerika als hun invloedssfeer beschouwt – zie de kidnapping van de Venezolaanse president en de aanspraken op Groenland. Trump is bovendien geneigd de Russische aanspraken op Oekraïne grotendeels te aanvaarden. Hij is ook zelf een illegale en daarenboven nutteloze oorlog begonnen tegen Iran. Nog grotere schade brengt Trump toe door zijn wispelturig gebruik van tarieven, dat goedwerkende handelsrelaties zoals die met Europa verstoort, en door zich geleidelijk terug te trekken uit tal van organisaties en verdragen. Het vertrouwen in de VS als garant van de op regels gebaseerde orde is verdampt. China speelt het subtieler: in plaats van landen aan te vallen, tracht het ze via de economische weg aan zich te binden. Het gebruikt zijn economische machtspositie echter niet alleen om te verleiden, maar ook om zijn wensen af te dwingen. En hoewel het investeert in de VN en zijn kandidaten op topfuncties tracht te doen verkiezen, respecteert het tegelijk vaak zelf de regels niet.

Europa alleen zal de wereldorde niet redden. We hebben partners nodig: landen die er net als wij alle belang bij hebben dat de wereld één blijft in plaats van uiteen te vallen in machtsblokken en invloedssferen die zich van elkaar ontkoppelen. Dat zijn

niet alleen andere democratische staten. Veruit de meeste landen willen vermijden om opgezogen te worden in de invloedssfeer van één enkele grootmacht en proberen daarom met alle machten werkbare relaties te onderhouden, binnen de gedeelde regels van de wereldorde. Europa moet met iedereen samenwerken die ons belang in de verbindende wereldorde deelt, zowel democratische als autoritaire staten (en alle mengvormen daartussen). De wereldorde omvat natuurlijk niet alleen regels voor het verkeer tussen staten, maar ook voor hoe staten zich gedragen tegenover hun eigen bevolking: de mensenrechten. Mensenrechten zijn inherent universeel (het zijn ménsenrechten, geen Europese of Westerse rechten), maar ze zijn helaas moeilijk afdwingbaar. Europa mag – moét – landen bekritiseren die de mensenrechtenverdragen die ze ondertekend hebben schenden. Maar we zijn helaas niet bij machte om van respect voor de mensenrechten een voorwaarde te maken voor samenwerking op alle andere vlakken. Er zijn gewoon te weinig democratische staten om de andere te kunnen uitsluiten.

De plaats van waarden in 'grand strategy' moet dus welomschreven worden: Europa mag vooral nooit zelf de eigen waarden schenden; het mag met iedereen samenwerken, zolang het daardoor niet medeplichtig wordt aan schendingen die anderen begaan. (Een principe dat we lang niet altijd respecteren, bijvoorbeeld wanneer de EU onze buurlanden de facto betaalt om migranten richting Europa tegen te houden.) Ook dat is een element van welwillendheid: voor Europa is geen enkel land a priori de vijand. We aanvaarden dat hetzelfde land een partner zal zijn in het ene dossier en een concurrent in het andere. Maar als een land zich als rivaal opstelt en illegale acties tegen ons onderneemt, moeten we niet aarzelen om een rode lijn te trekken en terug te slaan. Werk samen waar het kan, maar duw terug waar het moet.

De landen die willen samenwerken om de universele wereldorde te handhaven (en verbeteren) kunnen dat niet met welwillendheid alleen. Dit is de les die E.H. Carr in 1939 al, vlak na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, gedenkwaardig verwoordde, maar die Europa nog altijd niet volledig geleerd heeft: geen enkele politieke utopie heeft ooit kans op slagen als ze niet stoelt op macht; maar een internationale orde kan nooit gebaseerd zijn op macht alleen, want op de lange duur zal de mensheid zich steeds verzetten tegen brute macht. [7] Dit is de echte betekenis van Realpolitik: niet dat het doel de middelen heiligt (want dat leidt

snel tot het schenden van de eigen waarden), maar dat elk doel middelen vergt. Politiek draait om het verwerven van de macht. Zonder macht, zonder middelen, zal een visie altijd een visie blijven, zonder ooit werkelijkheid te worden. Europa moet dan ook zonder schroom zeggen: wij zijn niet alleen een wereldspeler, wij zijn een wereldmacht.

Zo worden de contouren van een Europese 'grand strategy' duidelijk. Europa moet zich opstellen als een grootmacht, op hetzelfde niveau als de VS en China. 'Europa', dat kan enkel de Europese Unie zijn; alleen de EU heeft als supranationale organisatie waarin we onze soevereiniteit bundelen het potentieel om op wereldniveau onze belangen te vrijwaren. Het EU-project moet zijn: de wereld bij elkaar houden in één universele rechtsorde. Daartoe moet de EU met iedereen kunnen samenwerken waarmee de belangen samenvallen, maar mag ze niet aarzelen terug te slaan tegen wie haar op illegale wijze tegenwerkt. Die strategie moet dan ingevuld worden met meer precieze doelstellingen en concrete acties.

Een Europese NAVO

'[In 1950 NATO] headquarters was in the Cour Henri IV of the palace of Fontainebleau. […] We wore plain clothes, the idea being that a sudden influx of foreign officers in uniform might provoke communist protests. Hours of work were leisurely. This suited the French officers, as most of them lived in or near Paris, and the British also, as they found it difficult to take the work seriously. […] A few weeks after I had arrived, the Americans appeared on the scene. […] American habits of work were soon imposed on us. We had to wear uniform, start work earlier and curtail the long leisurely lunch hour at the officers' mess, which was so dear to the French and Belgians, and to which the British took no exception.'

Veldmaarschalk Baron Carver [8]

De gezapige tijd in de NAVO is voorbij. Eén doelstelling ligt al vast: onze militaire macht uitbouwen. Macht is ondeelbaar. Een grootmacht moet een politieke, economische en militaire grootmacht zijn of het is geen grootmacht. Diplomatie is effectiever als de tegenpartij weet dat je, als onderhandelingen zouden falen, ook militaire opties hebt. Omgekeerd kan militaire actie alleen duurzame resultaten hebben als je die politiek en economisch kunt verankeren.

Alle Europese landen samen hebben een indrukwekkend groot leger – en toch te weinig militaire slagkracht. Omdat het natuurlijk niet één Europees leger is, maar een losse verzameling van drie dozijn nationale legers. En omdat die legers niet geconfigureerd zijn om autonoom op te treden, maar onder Amerikaans commando, met Amerikaanse hoofdkwartieren, communicatiesystemen, inlichtingen, luchtverdediging, luchttransport, raketten enzovoort (in het jargon: 'strategic enablers'). Deze Amerikaanse bijdrage is de lijm die van de aparte Europese strijdkrachten een coherent geheel maakt. Dit is wat beide kanten gewild hebben: Europa was zeker van Amerikaanse bescherming en de VS waren zeker van hun leiderschap. Het is een mythe dat de VS voor onze defensie hebben betaald, terwijl wij ons op de sociale zekerheid focusten. De Europeanen waren veel slimmer en bouwden tijdens de Koude Oorlog tegelijk sterke legers op (met defensiebudgetten tussen drie en vijf procent van het bbp) én een sterke welvaartstaat.

Wat wel klopt is dat na de Val van de Muur vele (doch niet alle) Europese landen te veel vredesdividend hebben geïnd en hun legers veel te verregaand hebben afgebouwd. Landen zoals België en Duitsland reduceerden hun defensiebudget tot amper één procent van het bbp. Zo werden vele legers uitgehold, hoewel het precies dan ook duidelijk werd dat Europa niet altijd op de VS kon rekenen om alle problemen van de post-Koude-Oorlog-wereld op te lossen. De burgeroorlog in voormalig Joegoslavië, die in 1991 losbarstte, beschouwden de VS (terecht) als een taak voor Europa. De Amerikanen kwamen pas drie jaar later militair tussenbeide, nadat Europa jammerlijk gefaald had.

In deze periode ontstond dan ook het idee om de verscheidene Europese legers nauwer te doen samenwerken, via de EU, om in staat te zijn ook zonder de VS crisissen rondom de EU aan te pakken. Niet om er één Europees leger van te maken, waarin de nationale legers zouden opgaan. Mochten we van een wit blad

kunnen beginnen, dan zouden we uiteraard één landmacht, één zeemacht, één luchtmacht (en nu ook één cybermacht en één ruimtemacht) oprichten en geen zevenentwintig. Maar de politieke realiteit is dat wie dit nu voorstelt, meteen alle wil tot samenwerking doodt en dat er niks gebeurt, omdat haast geen enkel land zich hier klaar voor voelt. Wat wel haalbaar moet zijn, is veel meer collectieve aansturing en samenleggen van middelen, zodat alle Europese legers samen het volledige pakket vormen van alle capaciteiten die we nodig hebben.

En toch hebben we dat in de EU, na meer dan dertig jaar palaveren, niet gerealiseerd. In de vroege jaren 2000 hadden we de kans om zulke grote hervorming door te voeren, want er waren geen grote rechtstreekse militaire bedreigingen. Maar net omdat het niet dringend aanvoelde, hebben we het niet gedaan. De wellicht belangrijkste reden is de Amerikaanse paradox van de Europese defensie. Tot voor kort hadden veruit de meeste Europeanen nog altijd meer vertrouwen in de VS dan in de andere Europese landen als het ging om de vraag wie hen in geval van oorlog te hulp zou snellen. Dus stonden ze weigerachtig tegenover verregaande militaire samenwerking in EU-verband, zonder Amerikaanse betrokkenheid. Maar de reden waarom Europese militaire samenwerking nodig is, is precies dat de VS misschien níét zullen tussenkomen.

Dat had in feite altijd al duidelijk moeten zijn. Tijdens de Eerste Wereldoorlog waren de VS, onder de pacifistische president Woodrow Wilson, waarschijnlijk neutraal gebleven. Ware het niet dat Duitsland een werkelijk inepte strategie volgde: Mexico ertoe aanzetten de VS binnen te vallen, en de 'onbeperkte duikbotenoorlog' afkondigen en Amerikaanse schepen kelderen. President Franklin Roosevelt daarentegen besefte bij aanvang dat de VS zouden moeten tussenkomen in de Tweede Wereldoorlog, om de eigen vrijheid te vrijwaren. Maar om in 1940 herkozen te worden, moest hij de isolationistisch ingestelde Amerikaanse kiezers exact het tegenovergestelde beloven: 'I have said this before, but I shall say it again and again and again: Your boys are not going to be sent into any foreign wars.' [9] Mocht Japan op 7 december 1941 de Amerikaanse vloot in Pearl Harbor niet aangevallen hebben, dan zouden de VS wellicht pas veel later in de oorlog zijn getreden. De geschiedenis leert dus dat je niet op een niet-Europese macht kunt vertrouwen om onmiddellijk aan onze kant tussen te komen in een Europese oorlog.

Dat heeft Trump nu alleszins voor iedereen duidelijk gemaakt. Door telkens opnieuw denigrerende uitspraken te doen over individuele landen en over de NAVO als geheel heeft hij twijfel gezaaid of de VS elke bondgenoot zullen verdedigen in elk scenario. Daarmee heeft hij de geloofwaardigheid van de afschrikkingsstrategie van de NAVO onherstelbaar verzwakt. Niemand zal ooit nog evenveel vertrouwen hebben in 'Artikel 5' als voorheen, tenzij het echt getest wordt in een oorlog, en dat willen we natuurlijk vermijden. Trumps geraas is dus echt gevaarlijk: het vergroot de kans dat iemand denkt Europa te kunnen aanvallen.

Dit gaat echter veel verder dan de fratsen van Trump. Ook de formele Amerikaanse strategie is aangepast. De VS spreken nu van 'NATO 3.0', waarin de Europeanen de primaire verantwoordelijkheid opnemen voor hun eigen conventionele defensie. Dat heeft een ommekeer teweeggebracht in de defensiestaven van de Europese landen. Vandaag zeggen almaar meer politieke en militaire leiders dat ze ervan uitgaan dat de VS (waarschijnlijk) de nucleaire paraplu zullen blijven verzekeren, maar dat ze verder maar heel beperkte of zelfs geen militaire middelen zullen sturen als Europa in een oorlog verwikkeld geraakt. Tot voor het aantreden van Trump II zou geen enkele CHOD (Chief of Defence) dat gezegd hebben.

Kan Europa vandaag zichzelf verdedigen zonder de VS? Mijn vast antwoord is: nee, tot de dag dat het moet, en dan zullen we het doen. Mocht Rusland ons aanvallen en de VS afzijdig blijven, dan zullen we ons immers niet overgeven en Russisch leren. Dan zullen we vechten – en winnen. Maar met onze huidige versnipperde legers zal dat gevecht zonder de VS veel langer duren en veel meer mensenlevens kosten. Dat is de uitdaging waar Europa voor staat: onze legers vervolledigen met de 'strategic enablers' die tot nu toe alleen de Amerikanen bijdragen aan de NAVO, en ze meer in elkaar schuiven. Einddoel: Europa moet in staat zijn om elke oorlog te winnen aan een veel lagere kost en dus, bovenal, om elke agressie tegen ons af te schrikken, wat de VS ook doen of niet doen. Uiteindelijk moeten onze nationale legers één geïntegreerd multinationaal pakket vormen, dat indien nodig alle opdrachten kan uitvoeren die onze regeringen willen dat het uitvoert, zonder één enkele Amerikaan nodig te hebben. Daarom moeten we onze defensiebudgetten terug opschalen naar het niveau van de Koude Oorlog: de 3,5 procent van het bbp waartoe we ons in de NAVO geëngageerd hebben.

Niet ten koste van de welvaartsstaat echter. Defensie en de sociale zekerheid zijn even vitaal: de ene beschermt ons tegen externe bedreigingen, de andere verzekert de interne cohesie, zodat de lokroep van extreemrechts en extreemlinks niet kan (of niet zou mogen) aanspreken (en externe vijanden die antidemocratische krachten niet kunnen misbruiken om ons te ondermijnen).

Dit alles zal niet lukken via de EU – zeg ik met pijn in het hart, want ik was altijd een vurige voorstander van het project van een EU-defensie. Maar als de militaire structuren van de EU na dertig jaar nog altijd in de kinderschoenen staan, moet ik als academicus eerlijk zijn met mezelf: dan gaat het volgend jaar niet ineens wel werken. De beste manier om Europese militaire autonomie te realiseren is door de NAVO te Europeaniseren. Concreet: om de vier jaar actualiseert de NAVO de gedetailleerde lijst van militaire capaciteiten die elke bondgenoot moet aanleveren. In de volgende iteratie zullen de Amerikaanse 'strategic enablers' grotendeels uit de planning geschrapt worden. Dus zal de bijdrage die van de Europeanen gevraagd wordt, overeenkomstig verhoogd worden. Als de Europeanen de leemte die de VS laten ook effectief invullen, ontstaan er de facto twee pakketten van strijdkrachten binnen de NAVO, in plaats van één Amerikaans-Europees pakket zoals nu. Het ene pakket is de VS, die alle capaciteiten hebben die ze nodig hebben en meer. Het andere is alle anderen samen, inclusief Canada en Turkije indien ze dat wensen. Dat kan je een 'Europese pijler' van de NAVO noemen, in de brede zin.

Veel van de grote Amerikaanse capaciteiten gaan niet vervangen kunnen worden door individuele bijdragen van elk Europees land apart. Meerdere landen zullen hun budgetten moeten samenleggen en bijvoorbeeld een satellietprogramma opstarten. De gezamenlijke capaciteit die zo ontstaat zal ook gezamenlijk beheerd en gebruikt moeten worden, door de landen die er geld in geïnvesteerd hebben. Daarvoor zullen dus nieuwe structuren opgericht moeten worden. Ook de NAVO als geheel zal in zekere zin geherstructureerd moeten worden. De Noord-Atlantische Raad, waarin alle bondgenoten zetelen, blijft bestaan, maar besluiten die enkel betrekking hebben op de interne organisatie van de Europese pijler, of op operaties waaraan de VS niet wensen deel te nemen, moeten aangenomen kunnen worden bij 'consensus min één', zonder Washington. Net zoals de Europeanen zich niet mengen in hoe de VS hun strijdkrachten organiseren. Als de VS werkelijk willen dat Europa eigenaar wordt van zijn eigen defensie, zoals ze het nu uitdrukken, dan is het